

Магістр 1 року навчання
фінансового факультету ХНЕУ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Анотація. Розглянуто проблемні аспекти податкового регулювання соціально-економічного розвитку України та розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму функціонування податкової політики в умовах подолання негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи.

Аннотация. Рассмотрены проблемные аспекты налогового регулирования социально-экономического развития Украины и разработаны практические рекомендации относительно усовершенствования механизма функционирования налоговой политики в условиях преодоления негативных последствий мирового финансово-экономического кризиса.

Annotation. The problematic aspects of tax regulation of socioeconomic development of Ukraine were considered and practical recommendations concerning the improvement of the mechanism of the tax policy functioning under the conditions of overcoming the negative consequences of the global financial and economic crisis were developed.

Ключові слова: податкова політика, податкове регулювання, криза, податкове навантаження, податковий борг.

Побудова оптимальної моделі податкової політики потребує розробки актуальних основ, конкретних форм та методів довго- і короткострокового впливу. Методи повинні узгоджуватися з соціальними та економічними проблемами держави, можливостями вирішення через податкове регулювання та орієнтуватися на історичні, національні, культурні особливості, ступінь участі держави в економіці, розвиненість ринкових відносин. Однак на даному етапі така спрямованість податкового регулювання повністю не реалізується [1, с. 20].

Проблеми реформування податкової політики сьогодні є вкрай актуальними в контексті дискусій стосовно нової програми реформ, долі реформ напрацювання інструментарію реалізації реформ.

Проблеми оподаткування постійно цікавили економістів, філософів, державних діячів у різні епохи. Проблемам податків присвячуються праці таких відомих в Україні вчених: Демиденко Л. М., Крисоватого А. І., М. Кучерявенко, Луніної І. О., Мельника В. М., Романенко О. Р., Федосова В. М. та ін. За кордоном аналіз таких питань провадився А. А. Буковецьким, К. Вікселем, Кейнсом Дж. М., Міллем Дж. С., Мікеладзе П. В., Дж. Меклі, Озеровим І. Х., А. Соколовою, М. Фрідманом та ін. Проте дослідження проблем реформування податкової системи, як наслідку прогалин діючого податкового законодавства, є необхідним і своєчасним на даному етапі розвитку країни.

За даними дослідження Paying Taxes 2010, середньостатистичне українське підприємство протягом року сплачувало 147 податків та платежів, що є найгіршим показником у світі (183 місце). Для порівняння, в Росії кількість платежів складає – 11, Польщі – 40, Чехії – 12, Білорусії – 107, Грузії – 18, США – 10, Франції – 7, Китаї – 7. Більша частина податків та внесків – 96 – в Україні пов'язана з оподаткуванням праці.

Основним недоліком попередніх етапів розвитку податкової політики є недостатність розуміння ролі держави в регулюванні економічними процесами. Трансформаційна криза української економіки характеризувалася відсутністю: інституту приватної власності; вільної конкуренції; ефективного антимонопольного регулювання; дієвого механізму банкрутства, а також наявності практики державного субсидування збиткових підприємств.

В умовах цієї кризи було дуже складно віднайти саме ті заходи, застосування яких було б адекватним історичним умовам. Тому застосування стимулюючих заходів податкової політики без існування необхідних інститутів і за наявності неефективних інститутів можна вважати механічним перенесенням зарубіжного досвіду антикризових заходів.

Таким чином, податкова політика не була спрямована на реалізацію структурних завдань і завдань інноваційного розвитку. Вона не стала чинником економічного зростання, зокрема через активізацію підприємницької ініціативи та стимулювання інноваційного розвитку. Не маючи

достатнього практичного досвіду і наукового обґрунтування реалізації податкової політики, Україна йшла шляхом експериментального пошуку доцільних варіантів податкової системи. Податкова система України поєднала в собі принципи двох податкових систем, найбільш характерних для світової практики – європейської (обкладання обороту податком на додану вартість) та американської (прибутковий принцип оподаткування).

Так, з другої половини 90-х рр. ХХ ст. до 2005 р. податкова політика України була спрямована на зниження рівня оподаткування. При цьому здійснювалися зниження ставок податків, коригування механізмів їх стягнення, скасування окремих податкових платежів, а також масштабне надання податкових пільг галузевої і територіальної спрямованості. Перші податкові трансформації (зокрема, зниження ставок ПДВ і податку на прибуток) надали поштовх до ініціювання преференцій в оподаткуванні без належного наукового обґрунтування. У 2005 р. значно посилилася роль перерозподільних процесів і розширення соціальної складової функціонування держави [2, с. 43–44]. Відбулися скасування територіальних і більшості галузевих податкових пільг, а також коригування механізмів стягнення ПДВ і податку на прибуток.

У період рецесії 2009 р. у вітчизняній податковій політиці не було проведено системних змін до податкового законодавства, спрямованих на подолання кризи та стимулювання розвитку економіки. Так, у кінці 2009 р. набули чинності зміни до законодавства, спрямовані на подолання кризи у фінансовій і банківській сферах. Набув чинності закон, що надав низку податкових пільг промисловим підприємствам [3], але згодом цей закон було визнано неконституційним. У підсумку діяв лише один закон у сфері антикризового податкового регулювання [4, с. 34].

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що податкова система України в період 2005 – 2009 рр. висувала на перше місце фінансові інтереси держави і не забезпечувала адекватного врахування інтересів суб'єктів господарювання. Її вади стримували процеси нагромадження та припливу інвестицій до основного капіталу та спрямовували ресурси на непродуктивне споживання, в тому числі в рамках тіньового сектору економіки. Це перешкождало адекватній реакції вітчизняних виробників на зростання споживчого попиту, призводило до уповільнення розширення ринків продукції інвестиційного призначення та виробничого споживання [5, с. 257].

Таким чином, системний ефект наслідків світової фінансової кризи та не завжди ефективні заходи податкової політики держави призвели до виникнення низки проблем, що становитимуть серйозну загрозу для соціально-економічного розвитку на даному етапі [6, с. 34]:

- 1) зниження ефективності державних інвестицій як чинника економічного пожвавлення;
- 2) посилення податкового навантаження на економіку. В умовах відсутності тривалих фіскальних традицій та низького рівня віддачі бюджетних витрат високе податкове навантаження стримує підприємницьку активність та розвиває тіньовий сектор економіки;
- 3) велике податкове навантаження на фонд оплати праці, що сприяє тінізації заробітної плати, поширенню виплат "у конвертах";
- 4) низька ефективність податкової системи, яка зумовлена поширенням фактів ухилення від оподаткування;
- 5) наявність великої кількості пільг, безсистемне їх надання, відсутність пільг інвестиційного спрямування.
- 6) надмірною централізацією бюджетних ресурсів.

Таким чином, за допомогою аналізу податкового навантаження на економіку України можливо дослідити, чи ефективною була податкова політика держави. Так, у роботі [7] був здійснений аналіз податкового тягара (таблиця).

Таблиця

Податковий тягар на економіку України обчислений за різними методиками [7]

№	Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	Податкові надходження, млн грн, усього	98065,2	125743,1	161264,2	234354	199786
2	Платежі до державних соціальних фондів, млн грн	53636,4	68508,9	89010,3	100321	97241
3	ВВП, млн грн	441452	544153	720731	948056	913345
4	Податковий тягар реальний (рядок 1 + рядок 2 / 3), %	34,36	35,7	34,73	35,3	32,5
5	Податковий борг, млн грн	9402	7791	6324	7462	9748
6	Податковий тягар номінальний (рядок 1 + рядок 2 + рядок 5 / рядок 3), %	36,49	37,13	35,6	36	33,5
7	Податкові ножиці (рядок 6 – рядок 4), %	2,13	1,43	0,88	0,7	1
8	Рівень тіньової економіки у відсотках до ВВП	30,3	29,8	28,8	26,9	31,4

9	ВВП у тіншовій економіці, млн грн	133759,9	162157,7	207570,5	23865,8	26065,1
10	Прихована оплата праці, млн грн	83849	116347	142220	154361	163465
11	Фіскальний показник номінального податкового тягаря (рядок 1 + рядок 2 + рядок 5 / рядок 3 - рядок 9), %	52,36	52,89	50	53	54,5
12	Фіскальний показник номінального податкового тягаря (рядок 1 + рядок 2 + рядок 5 / рядок 3 - рядок 10), %	45,05	47,23	44,35	45,3	46

Завдяки проведеним обчисленням зауважені такі принципові моменти [7]:

1) усі фіскальні показники, які були наведені, демонструють поступове збільшення податкового навантаження на економіку країни, що має негативний вплив як на економіку в цілому, так і на окремі господарські одиниці;

2) фіскальний показник податкового тягаря протягом останніх років демонстрував постійне збільшення;

3) найбільш прийнятним для практичного використання бачиться обраний фіскальний показник номінального податкового тягаря.

Отже, основними проблемними аспектами податкової політики є:

1) нерівномірність розподілу податкового навантаження, в тому числі – у розрізі ресурсів: за рівнем оподаткування праці вітчизняна податкова система знаходиться серед найбільш обтяжливих як порівняно з ЄС (28,6 %), так і загалом у світі (16,1 %), у той час як рівень оподаткування використання природних ресурсів є неадекватно низьким порівняно з їх дохідністю;

2) значна слабкість регуляторної та стимулюючої функцій податкової системи: вона не сприяє оптимізації розподілу індивідуальних доходів та перерозподілу корпоративних доходів на користь суб'єктів, діяльність яких знаходиться в руслі загальнодержавних пріоритетів розвитку.

Таким чином, податковий тягар на економіку країни зростає, що негативно впливає на господарчі одиниці держави, гілки влади нашої держави мають не збільшувати податковий тягар, а збільшити державні закупівлі і таким чином забезпечити виробництво, а виходячи із цього – стимулювати його.

Розв'язати існуючі проблеми податкової політики можливо, за умови послідовного реалізування стратегічних цілей реформування податкової системи України, шляхом:

- 1) підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу;
- 2) легалізації тіншового сектору;
- 3) активізації інвестиційних процесів у економіці;
- 4) розробки простих і зрозумілих податкових норм для суб'єктів господарювання;
- 5) скорочення витрат платників на нарахування і сплату податків та держави на їх адміністрування;
- 6) адаптації податкового законодавства України до законодавства ЄС;
- 7) створення умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства платниками податків.

Наук. керівн. Найденко О. Є.

Література: 1. Варналій З. С. Особливості податкової політики України на сучасному етапі / З. С. Варналій // *Наук. вісн. Нац. Ун-ту держ. податк. служби України (економіка, право)*. – 2008. – № 2. – С. 20–31. 2. Крисоватый А. Налоговая политика в реформировании социально-экономической системы Украины / А. Крисоватый, Т. Кошук // *Экономика Украины*. – 2010. – № 9. – С. 41–50. 3. Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки агропромислового комплексу в умовах світової фінансової кризи : Закон України від 22.12.2009 р. № 1782-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?> 4. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // *Економіст*. – 2010. – № 5. – С. 31–35. 5. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : [монографія] / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с. 6. Бантон В. Д. Фіскальна політика та механізм її реалізації / В. Д. Бантон, В. І. Тарангул // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2010. – № 21. – С. 30 – 35. 7. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / під редакцією докт. екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., докт. екон. наук, проф. Майбурова І. А. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2010. – 492 с.